

DOI: 10.26565/2227-6521-2020-44-10

ПІЗНАЮЧИ КАРТИНУ «НЕЗНАЙОМОГО СОЦІАЛЬНОГО»

Рецензія на монографію Олександра Сергійовича Голікова «Фабрикація порядку. Знання в конституюванні соціального». Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. 592 с.

Судаков Володимир Іванович – доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії соціології факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 58, Київ, 01601, Україна, vl_sudakov@ukr.net, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-2032-1093>

У публікації аналізується монографія доктора соціологічних наук, доцента кафедри соціології соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Олександра Голікова. Акцентується безперечна теоретична значущість рецензованої роботи, у фокусі якої постає з'ясування ролі знання в конституюванні соціального, що в умовах глобалізації, віртуалізації та індивідуалізації суспільного життя набуває властивостей «незнайомого соціального». Особлива увага в монографії приділяється процесам фабрикації різних типів знання, тобто створенню та поширенню різних знань як структурних та практичних чинників конституювання соціального. Зазначається, що авторська дослідницька стратегія є оригінальною, конструктивною та продуктивною як у теоретичному, так і в практичному сенсі. Підкреслюється, що наукова новизна роботи полягає: в концептуалізації категоріального трикутника «знання – соціальне – порядок»; у запропонованому концепті інтерналізованого Другого та деперсоніфікованого Третього як «узагальнених Інших»; у з'ясуванні специфіки комунікації у виробництві знаково-символічних та інформаційних форм знання; у введенні до наукового обігу поняття «хронотоп порядку знання» та ін. Водночас підкреслюється, що ця фундаментальна монографія містить певні дискусійні положення. На думку рецензента, більш чіткого визначення потребують: наукова проблема роботи, тобто питання, яку саме гносеологічну суперечливість розв'язує авторська концепція; змістовне наповнення категорії «фабрикація»; ідеологічна оформленість знань, в наслідок чого вони стають одним із компонентів маніпулятивних соціальних технологій. Незважаючи на зауваження, рецензент відзначає значний евристичний потенціал теоретичних студій представлених в монографії, яка, на його думку, відрізняється вишуканою професійною мовою, високим рівнем наукової достовірності та інноваційним змістом.

Ключові слова: монографія, рецензія, знання, соціальне, фабрикація соціального, хронотоп порядку знання.

COGNISING THE PICTURE OF «STRANGE SOCIAL»

Review of the monograph by Alexander Golikov «Fabrication of order. Knowledge in the Constitution of Social»

Volodymyr Sudakov – Doctor of Sociological Science, Head of the Theory and History of Sociology dpt., Faculty of Sociology Taras Shevchenko National University of Kyiv, 58, Volodymyrska Str., Kyiv, 01601, Ukraine, vl_sudakov@ukr.net, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-2032-1093>

This paper is devoted to analysis of the monograph written by Alexander Golikov, Doctor of Sociological Sciences, Associate Professor of the Department of Sociology of the Sociological Faculty of V. N. Karazin Kharkiv National University. The author emphasizes the indisputable theoretical significance of reviewed work, focused on the elucidation of the role of knowledge in the constitution of the social, which in the context of globalization, virtualization and individualization of social life acquires the properties of an «unfamiliar social». The monograph pays special attention to the processes of fabrication of various types of knowledge, that is, the creation and dissemination of various knowledge as structural and practical factors in the constitution of the social. It is noted that the author's research strategy is original, constructive and productive both in theoretical and practical sense. It is emphasized that the scientific novelty of the work lies in the conceptualization of the categorical triangle «knowledge – social – order»; in the proposed concept of an internalized Second and a depersonalized Third as «generalized Others»; in clarifying the specifics of communication in the production of sign-symbolic and informational forms of knowledge; in the introduction to scientific circulation the concept of «chronotope of the order of knowledge», etc. At the same time, it is emphasized that this fundamental monograph contains certain controversial provisions. In particular, a clearer definitions are required by: the scientific problem of work, that is, the question of what kind of epistemological inconsistency the author's concept solves; meaningful content of the «fabrication» category; ideological shape of knowledge, as a result of which it becomes one of the components of manipulative social technologies. Despite the remarks, the reviewer notes the significant heuristic potential of A. Golikov's developments, which, in his opinion, is distinguished by a refined professional language, a high level of scientific reliability and innovative content.

Keywords: monograph, review, knowledge, social, fabrication of the social, chronotope of the order of knowledge.

Оцінюючи зміст наукових тенденцій кінця XX та початку XXI століття, пов'язаних із дослідженням специфіки когнітивних та епістемологічних засад новітнього соціологічного теоретизування, стає очевидним, що об'єктом фундаментальних та прикладних соціологічних досліджень постають не лише складні взаємозумовлені суперечності основоположних онтологічних процесів організації суспільного життя – соціальної інтеграції, соціалізації та культурної репродукції, але й специфічний комплекс соціальних детермінант ресурсного розвитку суспільних систем аграрного, індустріального та постіндустріального типу, які співіснують у глобальному просторі різноманітних взаємодій та комунікацій. Монографія доктора соціологічних наук, доцента О. С. Голікова зорієнтована саме на з'ясування конститутивної ролі та інструментальних функцій соціального знання як одного із провідних ресурсних джерел технологічного та соціального розвитку людської цивілізації. Вочевидь, що в умовах зростаючого впливу новітніх тенденцій глобалізації, віртуалізації та індивідуалізації суспільного життя постійно формуються різноманітні картини «незнайомого соціального», які суттєво змінюють як зміст соціального порядку різних суспільств, так і способи та форми соціального функціонування буденних, ціннісно-нормативних (морально-етичних, релігійних, політико-правових) та наукових систем знань.

Слід підкреслити, що автор не ігнорує цього, даючи ґрунтовний аналіз даної обставини на основі ретельного вивчення значного числа наукових праць закордонних та вітчизняних учених-суспільствознавців. Автор справедливо констатує, що в сучасному світі знання стають атрибутивною коекзистенціальною складовою та специфічним онтологічним маркером процесу ідентифікації сутності та проявів соціального. Водночас, підкреслює він, вкрай проблематичною є концептуальна обмеженість поширеного феноменологічного визначення знання як очевидної та прийнятної для певного суб'єкта раціональної рефлексії усвідомлених ним смислових підстав своїх реальних та можливих соціальних дій. «У «мінливому», «глобальному», «проблематичному», «інформаційному» світі простіше за все, дійсно, зрозуміти себе та своє місце крізь призму практично освоєного знання та знаннево конституційованої практики. Однак соціологи вже не раз виявляли, що таке визначення і самовизначення є відірваним від включеності агента до соціального» (с. 22). Така «відірваність», як відомо, значною мірою зумовлюється недоступністю для переважної більшості людей до певного дефіцитарного типу знань як до культурного капіталу, тобто саме як до чинника утвердження меритократичного профілю соціальної структури та соціального порядку суспільств постіндустріального типу.

Автор наголошує, що в сучасних суспільствах інтенсифікуються процеси фабрикації різних типів знань. Тут поняття «фабрикація» означає певний порядок створення та поширення різних знань як суперечливих чинників конституювання соціального в значенні усталеної системи спільних дій та поточних практик взаємодій та комунікацій індивідуальних та колективних суб'єктів суспільного життя. Автор, як нам здається, цілком виправдано надає цьому поняттю певного категоріального значення і використовує його при формулюванні теми свого дослідження.

Базуючись на цьому, автор пропонує оригінальну дослідницьку стратегію інтегрального теоретичного синтезу в соціології, яка спрямована на розробку інноваційної соціологічної концепції, яка за своїми пізнавальними можливостями дозволяє здійснити опис та пояснення динамічних, функціональних і дисфункціональних характеристик різноманітних організаційних форм суспільного життя людей як учасників соціальних процесів у категоріях їхнього знання щодо змісту та перспектив розвитку даних процесів. Саме тому, як аргументує автор, «наукова проблема, яка вирішується в роботі, пов'язана з необхідністю розробки соціологічної концепції знанневих засад, структур та вимірів соціального» (с. 26).

Усвідомлення автором складності та масштабності задачі сприяло виокремленню оригінального соціологічного контексту наукової розробки обраної теми. У роботі чітко сформульовані мета та дослідницькі завдання, об'єкт та предмет дослідження (с. 26-27). Зміст монографії досить переконливо засвідчує, що реалізована у чотирьох розділах праці (с. 30-522) авторська дослідницька стратегія є конструктивною та цілком продуктивною в суто науковому плані, оскільки вона призводить до формулювання низки значущих узагальнень та висновків, котрі містять наукову новизну (с. 523-539) та мають вагому теоретичну та практичну значущість.

Основні наукові результати першого розділу «Знання, суспільство, порядки: до не тільки соціології знання», який складається із трьох підрозділів (с. 30-174), демонструють конструктивні зусилля автора розкрити зміст головних напрямків соціологічного теоретизування стосовно проблематики знанневої конституції соціального в концептуальній площині категоріального трикутника «знання - соціальне - порядок», першість виокремлення якої належить саме автору монографії. Це дало йому змогу змістовно схарактеризувати біовітальні, соціально-антропологічні та соціокультурні детермінанти пізнавальної активності людей як чинники їхньої функціональної автономності (свободи), їхньої соціальної ідентифікації та смислової основи організації певного соціального порядку їхнього колективного життя. Цікавим є розкриття автором коекзистенціальної сутності знання як «універсуму суджень, що робить сумісну дію практично можливою», а також його конститутивної ролі з позицій спеціалізованого дослідження міжсуб'єктних взаємодій певних співфабрикантів знання – інтерналізованого Другого та деперсоніфікованого Третього як «роз'єднаних Інших», діяльність яких спричинює певний суспільний

розкол на Своїх та Чужих (с. 72-140). Цілком оригінальним є також авторське тлумачення знання як інструменту забезпечення «невипадковості сумісної дії людей», як об'єктивної передумови соціального та формування певних режимів відтворення соціального порядку (с. 141-174).

Наукові результати другого та третього розділів монографії (відповідно, «Комунікація, знання, свідомість» (с. 175-303) та «Хронотроп порядків знання» (с. 304-415)) слід оцінювати як конструктивне вирішення автором завдань аналізу феноменальної специфіки комунікації в процесах виробництва знаково-символічних та інформаційних форм знання на основі запропонованої у монографії нової концептуально-категоріальної аргументації: 1) специфічних способів їхньої легітимації у суспільній свідомості та структурах влади, а також 2) дії спеціалізованих механізмів просторово-часової фабрикації цих форм знань.

Важливо зазначити, що введення автором у науковий обіг поняття «хронотроп порядку знання» сприяло інноваційному виокремленню та дослідженню певних інтернальних та екстернальних «осей впорядкування знань», зокрема таких, як вісь одиничності та загальності; вісь насилля і ненасильства; вісь природного і штучного; вісь реального і віртуального; вісь індивідуального і комунітарного; вісь раціонального і ірраціонального; вісь емоційного та емоційно нейтрального. Саме така змістовна ідентифікація осей впорядкування знань слугує для О. С. Голікова важливою когнітивною підставою оригінальної інтерпретації «порядку соціального» як конкретного способу економії (зусиль, ресурсів, часу, уваги) за рахунок непередбачуваності або передбачуваності соціальними суб'єктами минулого, теперішнього, майбутнього, свого власного або чужого місця в структурі конкретного соціуму.

У четвертому розділі «Емпірика та прагматика знання в порядках соціального» (с. 416-522) автором здійснена цілком конструктивна спроба емпіричної верифікації розробленої соціологічної концепції знаннєвої конституції соціального. У монографії узагальнюються результати емпіричних досліджень повсякденних знань мешканців Харкова стосовно: 1) особливостей визначення ними знаннєвих смислових елементів культури споживання; 2) їхньої «реакції» на отримане знання відомого та невідомого; 3) міри їхньої обізнаності щодо соціальної дії існуючих правових норм; 4) зацікавленості безпосередньо контактувати з конкретними сегментами правової системи. Саме в даному розділі автор здійснює концептуалізацію категорії знаннєвого протоколу, зміст якої, як доводить О. С. Голіков, має різноманітні операціональні визначення. За своєю суттю протоколи – це упорядковані та режимні способи регуляторного відтворення засвоєних суб'єктами знань через певну комунікативну систему атомарних та узагальнених суджень.

Поряд з безперечними науковими здобутками, фундаментальна монографія О. С. Голікова містить певні дискусійні положення, які автору доцільно було б осмислити в ході подальшого опрацювання обраної ним теми та які могли б стати своєрідними уроками для молодих соціологів.

1. У назві, яка є виразом предметної специфіки праці, автор використовує категорію «фабрикація». Однак, з нашої точки зору, він недостатньо розкриває зміст цієї категорії. Сподіваємося, що у своїх майбутніх наукових студіях автор здійснить більш глибокий аналіз однієї з головних категорій своєї роботи.

2. Певного уточнення потребує формулювання наукової проблеми. В монографії зміст наукової проблеми визначається в проектній площині, тобто як пізнавальне стратегічне завдання розробки нової «соціологічної концепції знаннєвих засад, структури та вимірів соціального». Проте виникає питання: яку гносеологічну суперечність розв'язує дана концепція? Автор монографії надає таке пояснення: «Нашою метою було проаналізувати соціальне не так лінійно, як це робилося досі. Врешті-решт, спроби поглибити погляд на соціальне робилися і раніше, однак і досі залишилися в соціології артефакти веберівського погляду на соціальне як на продукт суб'єктивного врахування об'єктивності» (с. 533-534). Однак, як нам видається, від більш чіткого опису гносеологічної проблемності обраної Олександром Голіковим теми монографія б виграла, в тому числі концептуально.

3. На нашу думку, що було б доцільним більше уваги приділити аналізу феномену ідеологічної оформленості знань, внаслідок чого самі знання стають важливими компонентами маніпулятивних соціальних технологій та конститутивними елементами фейкових новин та повідомлень, особливо в кіберпросторі. Окрім того, важливо враховувати, що в постіндустріальних суспільствах наукові знання функціонують як безпосередня виробнича сила, як культурний капітал, котрий по відношенню до реалій повсякденного життя людей по суті є чинником соціальної ексклюзії. Вочевидь, що наукові знання як стимул розвитку технологій штучного інтелекту провокують появу ідеологізованих сурогатних буденних знань, які приховують деструктивні наслідки зникнення багатьох професій та робочих місць.

Але в цілому ми маємо зауважити, що результати проведеного О. С. Голіковим дослідження мають значний евристичний потенціал для вирішення актуальних завдань концептуального розвитку сучасної соціологічної теорії, зокрема розробки спеціального категоріального апарату для досліджень широкого спектру знаннєвих процесів та з'ясування особливостей конституювання соціального знаннєвими інструментами. Текст монографії вражає вишуканою професійною мовою, що в синтезі із змістовними здобутками роботи, високим рівнем наукової достовірності та з виразним інноваційним змістом створює саме ту єдність форми та змісту, що зветься сутністю наукової праці.

Познавая картину «незнакомого социального». Рецензия на монографию Голикова А. С. «Фабрикация порядка. Знание в конституировании социального» Харьков: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2018. 592 с.

В публикации анализируется монография доктора социологических наук, доцента кафедры социологии социологического факультета Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина Александра Голикова. Акцентируется бесспорная теоретическая значимость рецензируемой работы, в фокусе которой выяснение роли знания в конституировании социального, что в условиях глобализации, виртуализации и индивидуализации общественной жизни приобретает свойства «незнакомого социального». Особое внимание в монографии уделяется процессам фабрикации различных типов знания, то есть созданию и распространению различных знаний как структурных и практических факторов конституирования социального. Отмечается, что авторская исследовательская стратегия является оригинальной, конструктивной и продуктивной как в теоретическом, так и в практическом смысле. Подчеркивается, что научная новизна работы заключается: в концептуализации категориального треугольника «знание – социальное – порядок»; в предложенном концепте интернализированного Второго и деперсонифицированного Третьего как «обобщенных Других»; в выяснении специфики коммуникации в производстве знаково-символических и информационных форм знания; во введении в научный оборот понятие «хронотоп порядка знания» и др. В то же время подчеркивается, что эта фундаментальная монография содержит определенные дискуссионные положения. По мнению рецензента, более четкого определения требуют: научная проблема работы, то есть вопрос, какую именно гносеологическую противоречивость решает авторская концепция; содержательное наполнение категории «фабрикация»; идеологическая оформленность знаний, в результате чего они становятся одним из компонентов манипулятивных социальных технологий. Несмотря на замечания, рецензент отмечает значительный эвристический потенциал теоретических разработок, представленных в монографии, которая, по его мнению, отличается изысканным профессиональным языком, высоким уровнем научной достоверности и инновационным содержанием.

Ключевые слова: монография, рецензия, знание, социальное, фабрикация социального, хронотоп порядка знания.